

УДК 37.034 : 070.482 (4777.87) «1885/1903»

Розлуцька Галина Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО ІДЕАЛУ НА СТОРІНКАХ ДУХОВНО-ЛІТЕРАТУРНОГО ЧАСОПISУ «ЛИСТОК»

У статті зосереджено увагу на формуванні ідеалу морального виховання на сторінках часопису «Листок» (1885 – 1903 рр.). З'ясовано, що моральний ідеал формувався як нескінченний процес самовдосконалення. Виявлено збірний образ морального ідеалу, який поєднував релігійні, літературні та соціальні реалії, узагальнюючи їх в цілісну систему загальнолюдських цінностей і норм, спрямовуючи людську життєдіяльність на духовний розвиток.

Ключові слова: виховання, моральний ідеал, духовно-літературний часопис, Закарпаття.

Постановка проблеми. Прагнення українців долучитися до європейської спільноти спонукає до переосмислення системи цінностей. Спільною підвалиною культурні державності європейських народів є духовність. У контексті європейського партнерства одним із стратегічних завдань української освіти стало виховання високоморальних громадян. Поєднання здобутків сучасної науки та духовного потенціалу минулого закладено в основу стратегії розвитку сучасної української освіти. Тому, актуальним є всебічне вивчення прогресивного історичного досвіду Закарпаття під впливом європейської культури допоможе розв'язати проблему формування українця з кращими моральними якостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки необхідність історико-педагогічних, теоретичних та практичних пошуків моделей морального виховання обґрунтовано у роботах І. Беха, Н. Дічека, М. Євтуха, А. Макаренко, Н. Муляр, Н. Опанасенко, В. Сухомлинського та О. Сухомлинської та ін. Окремі аспекти, пов'язані з проблемою виховання духовності знайшли відображення у дослідженнях І. Андрухів, О. Вишневський, Л. Генік, Т. Ільїної, О. Каневської, Г. Котломанітової, О. Тимчак, Т. Тхоржевської. Окрему групу становлять напрацювання з теорії і практики виховання і навчання у Закарпатті – О. Бенци, З. Ваколі, І. Дацьків, М. Кляп, М. Кухти, Н. Марфинець, Г. Розлуцької, В. Росула, П. Ходанича.

Мета статті - виявити особливості морального ідеалу закарпатця, представлені на сторінках духовно-релігійного часопису «Листок» (1885-1903).

Результати дослідження. Під тиском революційних подій у 1848 – 1849 рр. монархічний уряд Австро-Угорщини дозволив, для українського населення Карпат, видавати періодичні видання народною мовою. Цей складний і суперечливий період, позначений з одного боку впливом національного відродження, а з іншого – посилення асиміляційних процесів, вважають часом зародження україномовної періодики на Закарпатті (А. Волошин, Ф. Животка, О. Рудловчак, І. Сенько). З метою ознайомлення русинів (українців) з офіційною урядовою політикою було розпочато видавництво «Земського вісника» (1850 – 1859, Будин) під редактуванням І. Раковського. І. Раковський мріяв про об'єднання усіх східних слов'ян під скіпером

російського царя, тому літературною мовою закарпатських русинів вважав російську мову. Світоглядні позиції редактора визначали змістове наповнення «Земського вісника». Хоча, як стверджує мовознавець І. Сенько, редактор вісника вважав себе учнем і послідовником О. Духновича, відстоював «народну» мову [8, с. 88].

Під тиском соціально-політичних чинників І. Раковський згодився на мову «нашого наречія» у виданні «Церковний вісник» (1858, Будин). Однак праця вийшла короткотерміною – вийшло 9 номерів. Потрібно віддати належне наполегливості І. Раковського - як один із засновників товариства Василя Великого він організував друк газети «Світ» (1867 – 1870, Ужгород). Знаменною подією став вихід видання «Церковная газета» (1858, Ужгород), які на думку В. Габора ознаменували період австро-угорської державності «руською мовою» в часописах Ужгорода [2, с. 9].

Наступним етапом у розвитку регіональної періодики став вихід у світ часопису «Листок» (1885 – 1903, Ужгород). За матеріальною конструкцією його відносить до журнальних видань, хоча й відмічено подібність до газет. Структура журналу укладена таким чином: на початку кожного числа друкувалась найактуальніша стаття, далі статті входили у визначені розділи: «Передовыя статьи о разных повседневных вопросах», «Сати Богословскаго содержания», «Стихотворения», «Изъ історія литературы и изъ общей історіи», «Повести, рассказы», «Описанія», «Біографія», «Государственніе законі и определения властей, касающіяся церковних дѣлъ», «Проповѣди въ праздничные дни», «Слова в разные случаи», «Надгробныя слова», «Новости, смѣсь, корреспонденціи, обозрѣнія, оглашения побросані по всему изданію», які змінювались, розширювались або об'єднувались. Інтерес становлять графічні роботи, якими ілюструвались сторінки журналу. На них зображені постаті святих, видатних людей, церкви та повсякденне життя пересічних людей. На п'ятому році виходу журналу з'явилась друга титульна сторінка журналу, прикрашена графікою Кафедрального собору м. Ужгорода. Завдяки цим ілюстраціям можна ознайомитись з унікальними зразками архітектури, побуту, портретистики, церковного мистецтва.

Перший номер з'явився 14 (26) вересня 1885 р.

На першій сторінці, представлено видання як духовно-літературний журнал, який виходить двічі у місяць в об'ємі 1 друкованого аркуша. Засновник, редактор та видавець, талановитий публіцист, прозаїк і поет, педагог Є. Фенцик, визначив мету видання як «образовати свій языкъ, и по силам своїм быти двигателями народного просвещения». Всупереч невдоволенню влади, встановлючи для себе збиткову ціну, Є. Фенцик фанатично працював над вдосконаленням змісту видання. За період друку опубліковано близько авторських 200 статей Є. Фенцика під власним прізвищем, псевдонімом Владімир або криптонімами Е.Ф.

Окреслені функції видання у дослідженнях В. Лінтура: 1 – турбота про освіту народу, 2 - виховання у народу людові до рідної землі, 3 – пропаганда ідеї братського єднання і кровної рідні закарпатців з українським та російськими народами, 4 – захист рідної мови, 5 – пропагування класичних творів російської та української літератури, 6 - формування ідеї словянського братерства засобами популяризації творів словянських літераторів та 7 – інформування про новини культурного життя Росії та словянських народів [5]. В межах нашого дослідження нас цікавить реалізація першої функції «Листка».

Видання було органом друку місцевого уніатського духовенства і, відповідно, на його сторінках пропагувалось «церковно-християнское вероучение». Справді, при аналізі змісту видання стає очевидним, що перший рік у журналі друкувались твори виключно церковної тематики, які пропагували християнське віровчення, відстоювали церковні догми і велась полеміка з матеріалістами та атеїстами. Це недільні та святкові проповіді, статті про актуальні церковні справи, етнографічні та історичні розповіді.

Змістове наповнення журналу «Листок» збагатилось в десятиліття між 1886 – 1896 рр. після залучення до співпраці А. Кралицького, О. Митрака, Т. Злоцького, Ю. Жатковича, О. Петрова. У виданні з'явилися статті історичної, краєзнавчої, етнографічної, фольклорної тематики. Зацікавлення викликає дослідження «Очерк угро-русской писемности» (1892 – 1896 рр.). Автор знайомить читачів з відомими діячами закарпатського письменництва: В. Довганичем, О. Духновичем, А. Балудянським, С. Мусяновичем, І. Дулішковичем, О. Павловичем, Ю. Венеліним, А. Кралицьким, О. Митраком, М. та О. Гомічковими, І. Чурговичем, І. Рошковичем, А. Чопієм, К. Сабовим, П. Азарі, І. Сільваєм, В. Кімаком. Також без підпису подані матеріали про видатних діячів О. Духновича, А. Бачинського. За дослідженнями В. Керецмана, автором цих публікацій вважають редактора духовно-літературний журналу Є. Фенцика [3, с. 41].

У світовій науці на кінець XIX – початок XIX ст. загострився інтерес до проблеми національного характеру. У це й же період почала розвиватись філософія української національної ідеї, яка була пов'язана із аналізом специфіки життєвого світу українців та культури, як чинників формування особливостей українського національного характеру. Статус наукової, світоглядної проблеми концепт

українського характеру отримав у період діяльності Кирило-Мефодіївського братства. На вплив виховання, умов життя, побуту на формування характеру вказується в етнографічних творах В. Гнатюка, Б. Грінченка, М. Драгоманова, М. Костомарова, П. Куліша, М. Максимовича, П. Чубинського, І. Франка.

Зацікавлення викликає порівняльний аналіз української та російської духовності, зроблений на сторінках часопису. Виокремлено визначальні риси характеру українця такі як: перевага особистого над загальним, індивідуальним, прагнення особистості до самовияву, нетерпимість до підпорядкування, поетичність, почуттєвість, естетичність, ідеалізм, м'якість, мрійливість. Можемо припустити, що це наслідування досліджень М. Костомарова [4].

Природно, що проблеми виховання характеру отримали відгук на сторінках журналу «Листок». Так, у номері 15 (27) за 1886 р. опублікована праця Є. Фенцика «Потрібно виховувати характер». На думку автора, виховання має спиратись на формування характеру, як основного чинника християнської моралі. Істотно, на думку автора, розпочати виховання дитини з раннього віку. Акумулятором духовного досвіду, який передається через морально-релігійне виховання, залишається сім'я. В сім'ї закладається фундамент особистості дитини, відбувається її первинна соціалізація. Пристосовуючись до умов життя під виховним впливом батьків та родичів формуються своєрідні риси, які визначають у подальшому поведінку дорослої людини. У ментальності українців має велике значення дуовний зв'язок між членами родини. Добре виховання в родині формує імунітет від усяких захворювань душі. Зразком сімейного виховання в атмосфері духовності називають святу родину. Тут дитина вчиться шанувати рідну мову і культуру, рідну землю, засвоює любов до рідного народу та вірність народним звичаям, традиціям та обрядам. Ілюструє зразок досконалої родини, джерела моральних інностей: любові і поваги до батьків та інших членів сім'ї, милосердя і самопожертви «Святое семейство» [7].

Крім біологічних спадкових факторів – здібностей, темпераменту–національний характер визначається культурними факторами, тобто впливає із способу і роду виховання, яке отримує дитина з перших років. У дописі зазначено, що прогрес народу залежить від людей з характером, тобто ідейно спрямованих вольових особистостей з усталеними поглядами на чесність, правдивість, благородство, працелюбність, принциповість, готовність до боротьби з «безхарактерними» особами, які схильні до «попирають других, чтобы возвысити себя» [9, с. 372.].

Проблеми мотивації, самоосвіти, морального самовдосконалення розглядалися в рекомендаціях до проведення релігійних заходів. У статті «Сермо» І. Бунганич вказує на важливість нескінченного прощуку особистісності. Автор констатує, що з раннього віку дитину потрібно вчити церковній дисципліні та християнській моральності. Доцільно надати зразок духовно багатой, освіченої людини. Варто зазначити, що ідеалізація героя або божественного образу була поширеним явищем тогочасної регіональної періодики.

Ідеал ставав певним орієнтиром для буденного і реального образу людини, який людська свідомість сприймає відверто й правдиво. Прикладна основа полягала в легкості повторення дій такого ідеалу, набуття прийнятних, а не недосяжних, поведінкових рис. Таким чином, процес самовдосконалення інтерпретувався як найоптимальніша моральна цінність, що формує морально-духовні правила життя [1, с. 6].

Не залишило поза увагою дописувачів «Листка» – соціальне виховання особистості. Боротьба із вживанням алкоголю давно вийшла за регіональні та часові межі та набула світового значення. Пияцтво було однією із болючих соціальних проблем на території українських земель у складі Австро-Угорщини, що нерідко призводило до руйнування селянських господарств. Боротьбі із соціальним злом, пияцтвом присвячена добірка матеріалів «Общества трезвости». В дописі наводяться наслідки впливу алкоголю на здоров'я, порушення психіки, зміни в мозку, відсутність працездатності і як результат – моральна деградація суспільства. Потреба у спілкуванні та самоствердженні призводить до підлаштування під правила поведінки конкретної групи: товариства, колективу, громади. Під впливом лідера людина копіює елементи поведінки, його звички, погляди, переконання, тощо. Тому, цілком закономірно, що важлива місія очільника антиалкогольної боротьби покладалася на душпастиря. Автор закликає кожного боротися із алкоголізмом і об'єднувати свої зусилля використовуючи європейський досвід заради «укрєплення трезвости, между сельскимъ народом» [6, с. 385].

Варто зазначити, що боротьба з пияцтвом вимагала великої відваги від священників, адже виготовлення алкоголю було прерогативою місцевої еліти: корчмарів та поміщиків. Прогресивне духовенство, яке вбачало у своїх обов'язках не тільки забезпечення релігійних та обрядових потреб населення, а й турботу про його добробут, працювали над поширенням тверезості. Створення товариств боротьби з пияцтвом започаткували європейські душпастирі у Німеччині (1877), Шотландії (1826), Швеції (1837), Ірландії (1838). У 1844 р. галицький митрополит М. Левицький закликав місцеве духовенство долучитись до загальноєвропейського руху створенням «братств тверезості» при кожній парафії.

Надійним фундаментом, на якому формується осягнення людини себе представником певного народу є – історична пам'ять. Масову історичну пам'ять утворюють вірування, традиції, міфи, уявлення суспільства про його минуле. Вона безкінечна і всі відчуття опосередковуються нею. Завдяки пам'яті людина орієнтується, стикаючись із новими явищами може їх усвідомити. Те, що відбувається «сьогодні і зараз», інтерпретується через раніше накопичені знання. Наша пам'ять дозволяє зв'язати минуле і сьогодення. Люди пам'ятають те, що їм потрібно пам'ятати, але часто забувають події із власного життя, якщо не надають їм значення. Зміни в інтересах і сприйнятті історичного минулого тісно пов'язані із соціальними явищами. Трансформація соціальних умов змінює колективну суспільну свідомість, а вона у свою чергу –

інтерес до минулого.

Започатковано добірку історичних розвідок статтями «О словянах», «Первобитные жилища словян», «Мисли о составленіи нашої історіи», «Мараморшська Русь», «Нечто о нас самих». Церковній історії присвячені дослідження Ю. Жатковича «Отношение некоторых епископов крижевацких к епархии Мукачевской» та «Епископы Мараморошские», дописи О. Митрака «Грамота от 27.03.1745». У кінці 80 – рр. тут друкувалась серія етнографічних матеріалів започаткованих анонімним дослідженням «Следы древнеславянской мифологии у нас». Присвячена історії закарпатських монастирів та церкви серія статей А. Кралицького. У іншій розвідці «Народная этнография» автор «из села» (так підписався А. Кралицький) закликає читачів вивчати народні звичаї та обряди, досліджувати побут та фольклор. У відповідь до журналу надсилались матеріали про традиції відзначення релігійних свят, побут, заняття, житло сільського населення. Для активізації етнографічних пошуків у 1892 р. редакцією «Листка» був оголошений конкурс збирання оригінальних місцевих казок. І починаючи з № 16 за 1892 традиційною стала рубрика з фольклорними матеріалами читачів.

Прискіпливу увагу приділяв авторський колектив «Листка» світській науці, ознайомлюючи читачів із вченими та їх доробком. Чільне місце виділено працям О. Петрова, зокрема його виступу в російському Географічному товаристві (1892). На сторінках видання читачі могли прочитати статті авторства вченого: «Старопечатные книги в Мукачево и Ужгороде» та «Угро-руские заговоры и заклинания начала XVIII века». Не менш яскравою стала презентація наукових досліджень «Церковной истории» А. Балудянського, «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» В. Гнатюка, «Исторические черты угро-русских» І. Дулішковица та ін.

З 1891 р. починає виходити «Додаток» до журналу, завданням якого було «простому народу дати въ руки соотвѣтствующее легкое чтение». Періодичне видання одночасно розглядається як витвір книжкового мистецтва, апарат для різноманітного використання читачем надрукованих у ньому творів, носій і передавач творів писемності або графіки, тож його змістовне і художнє наповнення цінність додатку зумовлюється його надзвичайною популярністю: «Додаток жадно читается нашимъ простимъ народом. Часто читаетъ его одинъ въ слухъ, а тридцять-п'ятьдесятъ прислушиваются его чтенію» [10, с. 205].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті вищевказаного можна підсумувати, що на сторінках часопису «Листок» презентувався образ морального ідеалу, який поєднував релігійні, літературні та соціальні реалії, узагальнюючи їх в цілісну систему загальнолюдських цінностей і норм. Основу складає образ боголюдини, святого, праведника, земне життя якого залишилось ідеальним. Наступну частину представляють постаті визнаних історичних, державних, культурно-освітніх, релігійних діячів. Особливе місце займають герої літературних творів. Наближеним до реальності носієм моральних чеснот

виступав сам читач періодичного видання, який формував свою духовність у життєдіяльності під впливом тогочасних суспільних відносин.

Подана стаття не висчерпує усіх аспектів

проблеми. Подальшого вивчення потребують особливості релігійного виховання в освітніх закладах різних типів з урахуванням релігійних уподобань закарпатців.

Список використаних джерел

1. Бунганич І. Сермо / Иван Бунганич // Листок : духовно-літературний журнал. / отв. ред. Е.Фенцик. – Годь II. – Унгварь : Книгопечатня Іосифа Фейшиша, 1903. – Годь XIX. – Нр. 1. – № 12(24). – С. 6 - 7.
2. Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867 – 1944 рр.) : історико-бібліографічне дослідження / Василь Габор. – Львів : Львівська обласна книжкова друкарня, 2003. – 564 с.
3. Керецман В. Скалки минувшини (Краєзнавство в пресі Закарпаття) / Василь Керецман // Карпатський край. – 1995. – № 1-4. – С. 40 – 42.
4. Костомаров М. Две русские народности. – К.-Х. : Майдан, - 1991. – 27с.
5. Лінтур П.В. Закарпатський журнал «листок» (1885 – 1903) / Петро Васильович Лінтур // Тези доповідей та повідомлень XVII наукової конференції (квітень 1963 р.). – Ужгород, Ужгородський державний університет, 1963. – С. 34 – 37. – (Серія філологічна).
6. Общества трезвости // Листок: духовно-літературний журнал. / отв. ред. Е.Фенцик. – Годь II. – Унгварь : Книгопечатня Іосифа Фейшиша, 1903. – Годь II. – Нр. 19. – № 1(13). – С. 385 - 387.
7. Святое семейство. / Листок: духовно-літературний журнал. / отв. ред. Е. Фенцик. – Унгварь: Книгопечатня Іосифа Фейшиша, 1886. – Годь III. – Нр. 10. – № 15(27). – С. 148 – 152.
8. Сенько І. Газети і газетярі XIX століття // Карпатський край. – 1997. – № 6 - 10. – С. 87 – 92.
9. Фенцик Є. Нужно вопитывати характеры / Євгеній Фенцик // Листок : духовно-літературний журнал / отв. ред. Е. Фенцик. – Унгварь : Книгопечатня Іосифа Фейшиша, 1887. – Годь II. – Нр. 18. – № 15(27). – С. 371 – 372.
10. Фенцик Є. По поводу десятилетия издания «Листка» / Євгеній Фенцик // Листок: духовно-літературний журнал. – Унгварь. – 1895. – Р. XI. – Нр. 18. (15 сентября) – с. 205 – 207.

В статтє сосредоточено внимание на формировании идеала морального воспитания на страницах издания «Листок» (1885 – 1903 рр.). Установлено, что моральный идеал представлен как безконечный процесс усовершенствования. Определен собирательный образ морального идеала, который обобщал религиозные, литературные и социальные реалии объединяя их в целостную систему общечеловеческих ценностей и норм, ориентируя жизнь человека на духовное развитие.

Ключевые слова: воспитание, моральный идеал, духовно-литературный журнал, Закарпатье.

The article focuses attention on the method of forming the ideal of moral education in regional periodicals of Transcarpathia on the example of spiritual and literary magazine "Lystok" (1885 - 1903 years). It was found that on the pages of spiritual and literary magazine moral ideal was submitted as a never-ending process of self-improvement and search of personhood, which is attached to some famous historical figure or a legendary hero, the best rice and appeared as an ordinary educated and spiritually rich man. Moral ideal was based on the presentation of something best, which united reality with the prospect of improving their moral and spiritual world. The moral ideal became a guidance for everyday and real image of man. The application was based on the ease of repetition of actions of such an ideal, the attainment of acceptable, but not unattainable, behavioral traits. Thus, in the pedagogical press, the process of self-improvement was interpreted as the optimal moral value, which forms the moral and spiritual rules of life. Moreover, the moral ideal was portrayed not as an independent image, that is beyond the reality, but as a result of the available experience in the real-life circumstances.

Detected collective image of the moral ideal, which combined religious and social realities, bringing them together into a coherent system of universal values and norms. The central place among the components of the moral ideal, which is presented in the table of contents of the journal "Lystok", refers the source of moral Christian virtues of the image of the son of God, the Holy, the righteous, earthly life of whom remained perfect.

The following component represent the recognized historical figures, cultural and educational, religious figures. A special place is occupied by the heroes of literature. The formation of moral values in the journal through the submission of the perfect image directed human activities in an instructive direction. Close to reality, the bearer of the moral virtues became the author and the reader of periodical, which has formed their spirituality under the influence of contemporary public relations.

Such collective portrait of the moral ideal absorbed not only the visual image, but was formed so that the child in the process of exploring it could follow the development of his life – from childhood to adulthood. Knowing the characteristic features of the moral ideal, children and young people empathized with him at different stages of everyday socialization.

Key words: education, moral ideal, spiritual and literary magazine, Transcarpathia.